2 ДСТУ 4423–2 : 2005 «Інформація та документація. Керування документаційними процесами. Ч. 2. Настанови (ISO / TR 15489-2 : 2001, MOD)». – Чинний від 01.04.2005. – К. : Держспоживстандарт України, 2007. – 44 с.
3 Кушнаренко Н. Внутріпредметна і міжпредметна інтеграція дисциплін документознавчого циклу / Н. Кушнаренко // Вісн. ХДАК. – 2003. – Вип. 11. – . 106—114.
4 Матвієнко О. Навчальний термінологічний словник з документознавства та інформаційної діяльності: дидактичний аспект / Оксана Матвієнко. – Вісн. Кн. палати. – 2011. – № 6. – С. 1-3
5 Савицький В.Т. Документаційне забезпечення діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування України: монографія / В.Т. Савицький. – К.:КНТ, 2008. – 324 с.
6 Федорчук Є.П. Підвищення ефективності вивчення судової медицини при кредитно-модульній системі навчання / Є.П. Федорчук, Н.М. Козань, В.М. Волошинович // Буковинський медичний вісник. – 2011. – № 2. – С. 133-135

Анотація

Розглядається застосування міжпредметних зв'язків у процесі навчання дисциплін документознавчого циклу, що створює умови для ефективної професійної підготовки фахівців спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність.

Ключові слова: міжпредметні зв'язки, документознавчий блок, фахова підготовка документознавців.

Abstract

The application of interdisciplinary links in the process of teaching subjects of records management cycle that creates the condition for effective professional training of records management and information activity specialists is examined.

Keywords: interdisciplinary links, the bloc of records management subjects, professional training of specialists.

УДК 811.161.2'373.46:551.5

О. Л. Заверюценко, М. П. Заверюценко
(м. Харків)

ДЖЕРЕЛА ТА ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МЕТЕОРОЛОГІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

На часі є дослідження терміносистем різних галузей науки й техніки. Серед інших галузевих терміносистем потребує докладного вивчення метеорологічна термінологічна система. Якщо чимало вчених присвятило свої праці аналізу загальних теоретичних питань термінології та окремих терміносистем (С. Булик-Верхола, Л. Веклинець, В. Даниленко, І. Кочан, Л. Гаращенко, Н. Гимер, В. Лейчик, Б. Михайлишин, Т. Панько, О. Чуєшкова та ін.), то метеорологічна термінологія не стала об'єктом уваги дослідників-термінознавців. Зокрема недостатньо розробленим

залишається питання поповнення української метеорологічної термінології за допомогою лексико-семантичного способу творення, що й зумовлює актуальність нашої статті.

Метою нашої розвідки є дослідити джерела та шляхи формування української метеорологічної термінології. Завдання дослідження полягають: 1) у встановленні метеорологічних термінів, утворених у результаті термінологізації; 2) у з'ясуванні термінів метеорологічної галузі, засвоєних у процесі транстермінологізації; 3) у виокремленні метеорологічних термінів, які виникли внаслідок метафоризації. Джерельною базою роботи є українські словники та навчальні посібники з метеорології.

На думку мовознавців, українська науково-технічна термінологія характеризується використанням «…старої, існуючої у мові назви для позначення певного наукового поняття…» [5, с. 161]. Як відомо, терміни активно творилися на ґрунті ремісницьких професіоналізмів ще в давньоукраїнській мові. На сьогодні цей процес дещо призупинився, оскільки з'являються все нові галузі науки, які запозичують терміни зі «старих» терміносистем, переважно фізичної, математичної, хімічної тощо. З іншого боку, йде активний процес засвоєння іншомовних термінів, що також позначається на виробленні питомих українських термінів. Однак процес термінологізації загальновживаної лексики триває, у результаті чого виникають нові терміни.

Термінологізацію слів загальновживаної мови прийнято називати лексико-семантичним (семантичним) способом творення термінів. Він полягає в тому, що загальновживані лексеми «...частково або повністю втрачають своє первинне значення» [1, с. 214], натомість їхня семантика звужується або розширюється, можуть додаватися нові семи до смислового ядра. Крім того, втрачається конотативний зміст, тобто слова стають нейтральними в процесі переходу до стану терміна. Термінологізація слів відбувається «…внаслідок переосмислення та надання технічного змісту» [1, с.214]. Досить поширеним способом утворення нових термінів є транстермінологізація (ретермінологізація), коли лексеми переходять з однієї терміносистеми до іншої, зберігаючи своє значення або змінюючи його.

Окремо розглядають явища метафоризації та метонімізації загальновживаних слів як спосіб творення термінів. «Вторинна лексична номінація − це використання вже наявних у мові номінативних засобів у новій для них функції − функції найменування. Як правило, розрізняють два основних види вторинної номінації: *метафору та метонімію*» [5, с.162]. «Вторинні назви термінологічної мікросистеми… зазвичай виникають унаслідок метафоризації й метонімізації загальновживаних слів або термінів інших терміносистем» [4, с. 38].

Номени метеорологічної галузі також утворюються лексико-семантичним способом унаслідок термінологізації слів загальновживаної лексики. Такі термінолексеми можуть бути як окремими словами (синтетичні номени), так і входити до складу словосполучень (аналітичні номени). Досліджуваний матеріал дозволяє виокремити певні тематичні групи метеорологічних лексем, утворених лексико-семантичним способом.

Найбільшою є тематична група на позначення явищ природи, наприклад: *погода* (стан нижнього шару атмосфери в даний час у даному місці) [2, с. 3], *туман* (сильне помутніння атмосфери через скупчення завислих у приземному шарі

продуктів конденсації та сублімації водяної пари, що призводить до зменшення горизонтальної видимості на відстань менше одного кілометра) [6, с.105-106], с*ерпанок* (слабке помутніння атмосфери внаслідок скупчення завислих у приземному шарі продуктів конденсації та сублімації водяної пари) [6 с.105], *імла* (помутніння атмосфери, викликане твердими частками) [6, с.106], *паморозь* (пухкі крихкі кристали, які утворюються на вертикальних поверхнях предметів, на гілках дерев, проводах тощо) [6, с.110], *мокрий сніг* (сніг, що тане, або суміш снігу з дощем) [2, с.60], *мрячні опади* (опади, що випадають із шаруватих і іноді із шарувально-крупчастих хмар у вигляді мрячки, найдрібніших сніжинок або снігових зерен) [2, с.61] та ін.

Також серед тематичних груп метеорологічних термінів можна виокремити номінації на позначення таких понять:

– простору: *приземний шар* (нижня частина граничного шару тропосфери) [6, с.21], *улоговина* (смуга зниженого тиску між двома ділянками підвищеного тиску) [2, с.34] та ін.;

– часових відрізків: *вечірні сутінки і вранішні сутінки (присмерки)* (час після заходу Сонця, коли темніє поступово, тобто небо залишається ще освітленим і надсилає до поверхні розсіяну радіацію; те ж саме вранці, небо світліє і розповсюджує розсіяну радіацію ще до сходу Сонця [6, с.31] та ін.;

– предметів побуту: *гребінь* (смуга підвищеного тиску між двома ділянками зниженого тиску), [2, с.35], *сідловина* (ділянка баричного поля між двома циклонами (або улоговинами) та двома антициклонами (гребнями), розташованими навхрест) [2, с.35] тощо.

Терміни метеорологічної галузі часто з’являються унаслідок транстермінологізації термінів суміжних галузей науки (географії, фізики, геофізики та її розділів − гідрології суші, гляціології, океанології тощо). Це пояснюється відносно недавньою автономністю метеорології. «Розглядаючи розвиток метеорологічної термінології в історичному аспекті, необхідно відзначити, що відповідну лексику представлено в географічних словниках уже на початку XVIII ст.» [3, с.6]. Крім того, окремі розділи метеорології мають тісні зв’язки з рядом інших наук. «Так, словник хмар опубліковано в «Атласе облаков» (1957), назви й характеристики вітрів і вітрових систем, а також деякі метеорологічні, синоптичні, географічні, морські та ін. терміни, які мають відношення до дії вітрів, наведено в «Словаре ветров» Л.З. Проха (1983)» [3, с.8]. Часто виникають труднощі з визначенням шляху транстермінологізації термінів. Наприклад, метеотермін *вітер* (горизонтальний рух (переміщення) повітря відносно земної поверхні) [2 с.40] міг перейти як з фізичної, так і географічної термінології. Міграція термінів відбувається в різних напрямках, для точного відтворення їхнього шляху потрібні спеціальні дослідження. Як приклади можна навести терміолексеми, які увійшли до термінологічної системи (далі – ТС) метеорології:

– з ТС фізики: *атмосфера* (повітряна оболонка, що оточує Землю і обертається разом з нею) [6, с.15], *стратосфера* (шар атмосфери, що розташований над тропопаузою до висоти 50-55 км), *термосфера, або тепла сфера* (шар атмосфери, який розташований над мезопаузою і простягається до висоти близько 800 км.) [6, с.22], *атмосферний тиск* (сила, з якою атмосферне повітря тисне на земну поверхню, організми і предмети) [2, с.9], *циклон* (велика ділянка епігеосфери,

яка в даний момент характеризується зниженою величиною атмосферного тиску), [2, с.12], *абсолютна вологість* (максимально можлива кількість водяної пари у грамах, яка може міститися в одному кубічному метрі повітря при даній температурі) [2, с.14] та ін.;

– з ТС хімії: *озон (O_3)* (алотропічна видозміна кисню або трьохатомний кисень) [6, с.17], *дисоціація* (розклад молекули кисню на атоми під дією сонячної радіації з довжиною хвилі менше 0,24 мкм) [6, с.18] та ін.;

– з ТС географії: *пасати* (стійкі вітри, які майже не змінюють свого напрямку протягом року; швидкість вітру поблизу поверхні Землі в зоні пасатів близько 5-7 м/с на суходолі, та 8-10 м/с над океаном. [6. с.180], *мусони* (стійкі сезонні повітряні течії загальної циркуляції атмосфери з різкою зміною переважаючого напрямку вітру на протилежний від зими до літа та від літа до зими [6, с.184]) та ін..;

– з ТС кліматології: *клімат* (багаторічний режим погоди у даній місцевості, що визначається фізико-географічними умовами) [2, с.4]), *мікроклімат міста* (особливості клімату через велику кількість багатоповерхових будівель, заасфальтованих площ та вулиць, зелених насаджень тощо) [6, с.230] та ін.;

– з ТС геодезії: *ізогіпси* (лінії однакових висот, які з'єднують точки з однаковими висотами) [2, с.33] тощо.

Не можна оминути увагою вторинні метеорологічні номінації, що виникли в результаті метафоризації загальновживаної лексики. «Процес метафоризації − не просто розвиток переносних значень, основаних на подібності предметів, це формування абстрактних понять» [5, с.162]. Нами було виділено такі групи метафоричних переносів у метеорології:

– за зовнішньою подібністю, пов'язаною з кольоровою гамою: *білі ночі* (явище, коли у високих широтах влітку Сонце може не заходити за горизонт або опускатись не більше, ніж на 18^0. В останньому випадку вечірні сутінки переходять у вранішні) [6, с.31]; *сріблясті хмари* (хмари, які утворюються на висоті близько 82 км. За зовнішнім виглядом і тонкою ніжною структурою ці хмари нагадують перисті чи перисто-шаруваті хмари, однак відрізняються від них більшою яскравістю й характерним блакитно-білим (сріблястим) кольором) [2, с.59]; *перламутрові хмари (* хмари, що утворюються на висотах 22 - 30 км. Спостерігати їх можливо у сутінках, здається вони ніби світяться на тлі темного небосхилу. За формою вони нагадують сочевицеподібні хмари. Перламутрові хмари мають яскраве райдужне забарвлення, що нагадує перламутр) [2, с.59] та ін.;

– за зовнішньою подібністю, пов'язаною з формою об'єкта номінації: *перисті (пір'ясті) хмари* (хмари верхнього ярусу, подібні до пір'я птаха або смуги волокнистої структури [6, с.96], *перисто-купчасті хмари* (хмари верхнього ярусу, що мають вигляд гряд, шарів, які складаються з дуже малих пластівців, кульок, завитків, баранців. Вони часто нагадують брижі на поверхні води чи піску) [6, с.96] та ін.;

– за функціональною подібністю: *добова амплітуда коливань температур* (різниця між найвищою і найнижчою температурою протягом доби) [2, с.59]; *амплітуда річного ходу* (різниця між середньомісячними температурами найтеплішого та найхолоднішого місяців) [2, с.29] та ін.;

– за просторовою подібністю: *баричне поле* (розподіл атмосферного тиску) [2, с.33]; *фронти* (вузькі перехідні зони, які сильно нахилені до земної поверхні й відокремлюють суміжні повітряні маси одну від одної) [2, с.47];

– за функціональною та зовнішньою схожістю: *льодяний дощ* (прозорі льодяні кульки діаметром 1-3 мм, тобто замерзлі у повітрі краплі дощу) [6, с.114], *струминна течія* (сильний вузький потік повітря, що має майже горизонтальну вісь, який спостерігається у верхній тропосфері або нижній стратосфері та характеризується великими вертикальними та горизонтальними градієнтами швидкості вітру) [2, с.51] тощо.

Слід зазначити, що серед термінологічних номінацій метеорологічної сфери є українські за походженням терміни (*рідкий наліт* (плівка води на вертикальних поверхнях масивних предметів з навітряного боку при адвекції тепла після тривалої холодної погоди) [6, с.110], о*желедь* (утворення щільного шару льоду на земній поверхні та на всіх предметах і спорудах в результаті випадіння переохолоджених крапель дощу чи мряки із хмар і їх замерзанні при температурі нижче 0^0C) [6, с.111] тощо), терміни іншомовного походження (*мезосфера* (шар атмосфери, що розташований над стратосферою до висоти 85-95 км.) [6, с.19], *інверсія* (розподіл температури залежно від висоти, який характеризується зростанням температури повітря при зростанні висоти) [2, с.30] та ін.) та гібридотерміни (маломасштабні вихори (пилові вихори невеликого розміру, у яких спостерігається швидке обертання повітря навколо осі з одночасним підняттям угору) [6, с.194], потік радіації (кількість променистої енергії, що надходить на одиницю поверхню за одиницю часу) [2, с.21]).

Отже, українські метеорологічні терміни творяться лексико-семантичним способом, зокрема за допомогою термінологізації та транстермінологізації при збереженні або зміні значення лексем, унаслідок чого виникають нові терміни, причому процес транстермінологізації відбувається активніше. Суміжні з метеорологією галузі науки стають джерелом поповнення метеорологічної терміносистеми. Одним зі шляхів оновлення системи метеорологічної термінології є використання вторинних номінацій, а саме метафоричних перенесень загальновживаної лексики. Подальшого дослідження потребують шляхи формування української метеорологічної термінології за допомогою запозичень з інших мов.

Список використаних джерел

1. Книшенко Н. П. Семантичний спосіб творення термінів дорожнього будівництва / Н. П. Книшенко // Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. – 2014. – Вип. 38. – С. 214 – 218.
2. Кобрін В. М. Метеорологія та кліматологія : навчальний посібник / В. М. Кобрін, В. В. Вамболь, В. Л. Клеєвська, Л. Б. Яковлєв. – Харків : Національний аерокосмічний університет «ХАІ», 2006. – 77 с.
3. Кобченко Ю. Ф. Російсько-український метеорологічний словник / Ю. Ф. Кобченко, О. О. Дудка, М. І. Філон. – Харків : Райдер, 1998. – 280 с.
4. Морозова Г. О. Вторинна номінація як спосіб творення термінів акушерства і гінекології / Г. О. Морозова // Термінологічний вісник : Зб. наук. праць. – К. : ІУМ НАНУ, 2013.— Вип. 2(2). – С. 38 – 41.

5. Панько Т. І. Українське термінознавство : підручник / Т.І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Львів : Світ, 1994. – 216 с.
6. Проценко Г. Д.. Метеорологія та кліматологія: навчальний посібник / Г. Д. Проценко. – К. : Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2007. – 265 с.

УДК 65.011.56:004.91+651.92+002.6

О. О. Карпенко
(м. Харків)

АВТОМАТИЗАЦІЯ РОБОТИ ДОКУМЕНТОЗНАВЦЯ З ПЕРВИННИМИ ДОКУМЕНТАМИ В НАУКОВО-ТЕХНІЧНІЙ ГАЛУЗІ

Сучасний процес прискорення науково-технічного прогресу потребує здійснення ефективної організації роботи з документами в науково-технічній галузі, що передбачає її автомитизацію, що адекватна сучасним вимогам суспільства. У цьому контексті актуалізується проблема автоматизації роботи документознавця з первинними документами в науково-технічній галузі, оскільки саме документознавці відповідальні за організацію роботи з документами, зокрема первинними в науково-технічній галузі

Окремі аспекти зазначеної проблеми розглянуті в законодавчої та нормативної документації, а також у спеціальній літературі [1–6].

Для з’ясування сутності автоматизації роботи з первинними документами у науково-технічній галузі вважаємо за доцільне розглянути поняття «первинний документ». Первинний документ зазвичай визначають як документ, який безпосередньо відображає факти, події, явища реальної дійсності або думки автора і є результатом наукової, виробничої, творчої та іншої подібної діяльності. Первинні документи часто називають вихідними [4]. Первинні документи містять переважно нові науково-технічні відомості, які є результатом науково-дослідної, проектно-конструкторської і практичної діяльності, які дають нове розуміння відомих ідей і фактів. Отже, у науково-технічній галузі первинними є науково-технічна документація, основними видами якої є такі: 1) науково-дослідна (звіти про проведення науково-дослідних робіт (НДР), анотації, паспорта, регламенти на НДР, монографії, дисертації й відгуки на них та ін.); 2) конструкторська (креслення, технічні описи, пояснювальні записки та ін.); 3) технологічна (технологічні, маршрутні карти, регламенти, альбоми технологічних процесів та ін.); 4) проектна (малюнки, розрахунки,карти, плани, ескізи, проекти та ін.); 5) патентна (патенти, авторські свідоцтва, заявки на винахід, опис винаходу та ін.); 6) нормативно-технічна (стандарти, технічні умови, нормативи та ін.).

Але до цієї групи документів відносять також первинно-облікові та звітно-статистичні документи. Згідно із ДСТУ 2962–94 «Організація промислового виробництва. Облік, аналіз та планування господарювання на промисловому підприємстві. Терміни та визначення» первинна документація – це сукупність облікових документів, які фіксують здійснення виробничо-господарських операцій і розпорядження на їх проведення [6]. У Положенні №88 «Про документальне